

Οι ιστοριογραφικές θέσεις για την αλχημεία ως πηγή άντλησης εναλλακτικών ιδεών

Είναι γενικά αποδεκτό στα πλαίσια της εκπαίδευσης στις φυσικές επιστήμες ότι η μαθησιακή διαδικασία συνιστά μία προσπάθεια σύμμιξης νέων γνωσιακών δομών με ήδη προεγκατεστημένες στη σκέψη του μαθητή. Ο σχεδιασμός μίας διδασκαλίας επιβάλλει τη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με την εικόνα που έχουν ήδη σχηματισμένη οι μαθητές για το προς διδασκαλία αντικείμενο. Οι αντιλήψεις αυτές των μαθητών συνήθως αντιπαρέρχονται την επιστημονικά αποδεκτή άποψη και είναι αναγκαίο να έχουν ταυτοποιηθεί καθώς συγκροτούν το υπόστρωμα επάνω στο οποίο θα σχεδιαστεί η διδακτική παρέμβαση. Οι αντιλήψεις που έχουν οι μαθητές αναφορικά στο αντικείμενο της αλχημείας, είναι νόμιμο να υποτεθεί ότι διαπλάθονται στα πλαίσια των διαφορετικών σύγχρονων αλλά και παρωχημένων ιστοριογραφικών προσεγγίσεων που είναι διαθέσιμες για αυτήν. Επομένως, είναι αναγκαίο οι ιστοριογραφικές αυτές προσεγγίσεις να καταγραφούν και να προσδιοριστούν τα κυρίαρχα ερωτήματα που αναδύονται μέσα από αυτές και που θα βοηθήσουν στη συγκρότηση κάθε διδακτικής προσπάθειας.

Το πεδίο της αξιοποίησης της ιστορίας και φιλοσοφίας της επιστήμης στην εκπαίδευση στις φυσικές επιστήμες κυριαρχείται από ιστορικά παραδείγματα που αντλούνται από τα πεδία της φυσικής και της αστρονομίας, ενώ υπολείπεται παραδειγμάτων από τα πεδία της βιολογίας και της Χημείας, με συνήθη εξήγηση για κάτι τέτοιο την κατά πολύ μακροβιότερη ιστορία των πρώτων (McComas 2008). Η θέση αυτή εδράζεται στην ιστοριογραφικού χαρακτήρα παραδοχή της πλήρους διάκρισης μεταξύ της Χημείας και της Αλχημείας. Σύμφωνα με αυτή, η Αλχημεία στερείται επιστημονικού υποβάθρου, ενώ η Χημεία πληροί τις προδιαγραφές εκείνες που την προάγουν σε επιστημονικό σώμα γνώσης όπως συγκροτείται κυρίως από τα τέλη του 18ου αιώνα και μετά, με ορόσημο το έργο του Antoine Lavoisier, *Traité Elementaire de Chemie*.

Σε γλωσσολογικό επίπεδο, τέτοιες αντιλήψεις έχουν ενισχυθεί από την ιστοριογραφικά απορριπτέα από σύγχρονους ιστορικούς ερμηνεία της ταυτόχρονης χρήσης των όρων “αλχημεία” και “χημεία” σε έργα της λατινικής γραμματείας του 17^{ου} αιώνα ως ένδειξη της πλήρους διάκρισης μεταξύ των δύο

πεδίων. Αντίθετα, έχει πλέον δειχθεί ότι η χρήση του όρου “αλχημεία” (“*alchemia*”) εντός της λατινόφωνης γραμματείας έχει χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή μεθόδων και φαινομένων που θεωρούνται άμεσοι πρόδρομοι αντίστοιχων για τα οποία υπάρχει ομοφωνία σε ό,τι αφορά την ενσωμάτωσή τους στην επιστήμη της Χημείας από τον 18ο αιώνα και μετά. Επίσης, ο όρος “χημεία” (“*chemia*”), πάλι εντός της λατινόφωνης γραμματείας, έχει χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή διαδικασιών που στόχευαν μεταξύ άλλων και στη μεταστοιχείωση μετάλλων σε χρυσό (Newman & Principe 1998). Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η ερμηνεία των όρων “χειμευτός” / “χυμευτός” και άλλων ομόρριζων σε διάφορα κείμενα της βυζαντινής γραμματείας, οι οποίοι αναφέρονται στη διακόσμηση με σμάλτο. Έχει υποστηριχθεί ότι οι συγκεκριμένες ορολογίες χρησιμοποιούνταν για την περιγραφή και καθαρά τεχνικών αλλά και αλχημικών πρακτικών (Μέριανος & Σακορράφου 2013).

Η αποδοχή της αλχημείας ως μη επιστημονικό σώμα γνώσης, σε αντίθεση με την χημεία, υποστηρίζεται και από ερμηνείες που συγκροτούνται με ψυχολογικούς όρους, όπου εμβληματική είναι η επιρροή έργων όπως το *Psychology and Alchemy* του Carl Gustav Jung. Σε αυτό το πλαίσιο, η αλχημεία γίνεται αποδεκτή ως μία κυρίως ψυχική διεργασία, αποϋλωμένη και αυτονομημένη από τα φυσικά φαινόμενα. Εντός αυτής της ανάγνωσης, η ενασχόληση με την αλχημεία βιώνεται ως μία ανιστορική, πλήρως αυταναφορική διαδικασία σε ό,τι αφορά την επικοινωνία του αλχημιστή με τα φυσικά φαινόμενα, η οποία στοχεύει μέσω της τέλεσης των αλχημικών διαδικασιών στην αποκατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ του συνειδητού και του ασυνειδήτου. Η αυταναφορικότητα αυτής της διαδικασίας έγκειται στο γεγονός ότι στο συγκεκριμένο ερμηνευτικό σχήμα οι αλχημικές διεργασίες συλλαμβάνονται ως το αντικείμενο εκείνο πάνω στο οποίο προβάλλεται το ψυχολογικό φορτίο του δρώντος υποκειμένου. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Jung αποδέχεται ρητά τον ιστοριογραφικού χαρακτήρα διαχωρισμό της Αλχημείας από τη Χημεία, επί τη βάση της μετάβασης από θεωρητικά πλέγματα με μη επιστημονικά χαρακτηριστικά σε εξηγητικά σχήματα με καθαρά επιστημονικές νοηματοδοτήσεις.

Άλλες αντιλήψεις αναφορικά στη φύση της Αλχημείας έχουν ανισοβαρώς πριμοδοτήσει όψεις της, οι οποίες υπερτονίζουν ζητήματα τα οποία εμπίπτουν στο επονομαζόμενο “εσωτερικιστικό” σκέλος της.¹ Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται ερμηνευτικά σχήματα που προβάλλονται ως σύμμειξη στοιχείων από τα πεδία της μαγείας, του αποκρυφισμού, κ.ά. Σε αυτές τις αντιλήψεις απουσιάζει εντελώς το πρακτικό στοιχείο, το οποίο στη θέση του Jung είναι παρών, αν και αποδυναμωμένο υπό την έννοια ότι διαδραματίζει ρόλο απλά φορέα της σύγκλισης του συνειδητού με το ασυνείδητο. Σε κάποια από αυτά τα ερμηνευτικά σχήματα, η αλχημεία συλλαμβάνεται ως πεδίο έκφρασης θρησκευτικών αναζητήσεων, με προεξέχουσα τη συνεισφορά στην αποτύπωσή τους ερευνητών όπως ο Mircea Eliade.² Σε άλλα, συλλαμβάνεται ως πεδίο έκφρασης αποκρυφιστικών ερμηνευτικών σχημάτων, με προεξέχουσα τη συνεισφορά στη χαρτογράφησή τους ερευνητών όπως ο Antoine Faivre και με πολύ χαρακτηριστικό στοιχείο την ανάδειξη της επιρροής του Ερμητισμού σε κείμενα που εμπίπτουν στην αλεξανδρινή Αλχημεία αλλά και στην λατινόφωνη αλχημική γραμματεία από το 12^ο αιώνα και μετά (1995, pp. 20-21).

Σε άλλες περιπτώσεις, έχει πριμοδοτηθεί ανισοβαρώς η καθαρά πρακτική διάσταση της Αλχημείας. Σε ό,τι αφορά τη σύλληψή της ως μίας εργασίας με κυρίαρχο τον πρακτικό προσανατολισμό, η τρέχουσα ιστορική έρευνα διαρκώς αναδεικνύει την ικανότητα της Αλχημείας να αφομοιώνει τεχνικές από διάφορους επαγγελματικούς χώρους (υαλοποιία, μεταλλουργία, παρασκευή βαφών κ.ά.), με ένα τρόπο, όμως, που υπερβαίνει τη στείρα υιοθέτηση μεθόδων, αλλά περισσότερο ενσωματώνει νέους τεχνικούς τρόπους εκλέπτυνσης θεωρητικών ερωτημάτων. Η αλχημική πρακτική βρισκόταν σε διαρκή αλληλεπίδραση με συγκεκριμένα εξηγητικά σχήματα αναφορικά στη δομή του υλικού κόσμου, από τα οποία υιοθετούσε κατευθυντήριες γραμμές και τα οποία διαμόρφωνε με τη διαρκή συσσώρευση εμπειρικών δεδομένων. Ως προς αυτό, θα μπορούσε να γίνει αναφορά σε πληθώρα χαρακτηριστικών παραδειγμάτων. Εντελώς ενδεικτικά, θα μπορούσε να γίνει μνεία

¹ Daniel Merkur, “The Study of Spiritual Alchemy: Mysticism, Gold-Making, and Esoteric Hermeneutics,” *Ambix*, 37, (1990): 35–45

² Ως τυπικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί το Eliade Mircea, *The forge and the crucible: The origins and structure of alchemy*, *University of Chicago Press*, Chicago 1974

στο *Summa Perfectionis* του Geber, εντός του οποίου ήδη γνωστές τεχνικές όπως η αμαλγάμωση, η έκθεση σε οργανικά οξέα, κλπ., χρησιμοποιείται ως όχημα για τη θεωρητική θεμελίωση σχετικά με τη δομή των μετάλλων (Newman 2011).

Η προσπάθεια της ανασκευής αντιλήψεων όπως οι προαναφερθείσες έχει διανοίξει νέα πεδία έρευνας στο πλαίσιο της ιστορίας της αλχημείας, τα οποία προσπαθούν να αποκαθλώσουν την *a priori* απόρριψη του αντικειμένου της ως αντιεπιστημονικού, εντός των οποίων η διαρκής συσσώρευση νέων πληροφοριών ακολουθεί γεωμετρική πρόοδο την τελευταία εικοσαετία (Martinon-Torres 2011). Αν και δε θα ήταν ακριβές να εξισωθούν οι προσεγγίσεις του συνόλου των ιστορικών της επιστήμης που ασχολούνται με την αλχημεία, οπωσδήποτε μπορεί να θεωρηθεί συγκλίνουσα μεταξύ τους η στόχευση προς αποκατάσταση του επιστημονικού φορτίου της Αλχημείας, σε μία προσπάθεια να αποσυσχετιστεί από τη ρητορική της αντιεπιστημονικότητας, η οποία φαίνεται να έχει πυροδοτηθεί για διάφορους λόγους. Οι λόγοι αυτοί σχετίζονται με την αγυρτεία γύρω από τις φερόμενες ως δυνατότητές της, με την προσπάθεια κοινωνικού ελέγχου από τα εκάστοτε κυρίαρχα κοινωνικά στρώματα μέσω των φερόμενων ως δυνατοτήτων της κυρίως σε ό,τι αφορούσε τη χρυσοποιία, με την επίθεση που δέχτηκε από το νεοσυσταθέν πεδίο της Χημείας, όπως αυτό ξεκίνησε να διαμορφώνει ταυτότητα κυρίως κατά το 18ο αιώνα, αλλά και με άλλους παράγοντες που βρίσκονται υπό διερεύνηση. Η οπτική που υιοθετείται σε αυτό το πλαίσιο είναι εκείνη της επαναπροσέγγισης της Αλχημείας ως ένα σύστημα σύμπλεξης θεωρίας και πρακτικής, εντός του οποίου η ιστορική έρευνα δε νομιμοποιείται να συλλαμβάνει την αλχημική εργασία ούτε ως απάτη, ούτε αποκλειστικά ως προβολή ιδεοτυπικών μορφών που εγκατοικούν σε ψυχολογικά και αποκρυφιστικά σχήματα, ούτε ως καθαρά τεχνική διαδικασία στερούμενη θεωρητικών δομών (Principe 2011). Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι μία συνεπής ως προς τις ιστορικές πηγές ιστοριογραφική θέση αναφορικά στο είδος της γνώσης που ενσωματώνεται εντός του πλαισίου της Αλχημείας νομιμοποιείται να παραγνωρίζει και τις όψεις εκείνες που δίνουν βάρος σε ψυχολογικού ή αποκρυφιστικού χαρακτήρα πτυχές της, ρέποντας προς μία πλήρως θετικιστική ανάγνωση. Μία ισορροπημένη σε ό,τι αφορά τη σύμμιξη του συνόλου των ιστορικών δεδομένων τοποθέτηση οφείλει να

συνυπολογίζει όλες τις όψεις της, απορρίπτοντας διχοτομήσεις όπως εκείνη του “εσωτερικιστικού / επιστημονικού” και αποδίδοντας στην καθεμία το βάρος που της αντιστοιχεί, όπως αυτό αποτυπώνεται από τα ευρήματα της σύγχρονης ιστορικής έρευνας (Calian 2010).

Επομένως, το σύνολο της εκπαιδευτικής προσπάθειας στοχεύει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ώστε οι εκπαιδευόμενοι να μεταστρέψουν την εικόνα που είναι λογικό να κυοφορούν για την αλημεία, απόρροια ιστοριογραφικών θέσεων που η τρέχουσα ιστορική έρευνα αποδεικνύει πλέον παραμορφωτικές.